

W.S. Huberts

Vestdijk in statu nascendi

Inleiding

Na de dood van Vestdijk, in 1971, leek het alsof het gedaan zou zijn met het verschijnen van nieuw, onbekend werk. Gelukkig bleek dit een misvatting. Er zijn de laatste jaren een groot aantal verhalen en prozaschetsen gepubliceerd, die te verdelen zijn in twee groepen. Allereerst is er het werk dat Vestdijk eerder gepubliceerd heeft, maar dat eigenlijk in de vergetelheid was geraakt: *Droom* (Utrecht 1979) en *Gestileerde waarnemingen* (Vreeswijk 1983), en vervolgens zijn er de 'echte verrassingen'. De beide uitgaven uit de eerste groep verschenen onder verantwoording van Jean Brüll, terwijl de tweede groep de uitgaven van de Cornamonapers en een uitgave van De Bezige Bij omvat. Over dit laatste werk, getiteld *Zes verhalen* (Amsterdam 1983), wil ik het hier voornamelijk hebben. Het interessante aan de zogenaamde 'echte verrassingen' is dat ze ons een kijkje gunnen in de ontwikkeling van de schrijver Vestdijk. Toen hij in 1932 met de dichtbundel *Verzen* debuteerde was hij 33 jaar oud en van deze 33 levensjaren weten wij nog veel te weinig om met enige zekerheid zijn ontwikkeling te kunnen reconstrueren. Het ontbreken van een biografie laat zich hier als een pijnlijk gemis voelen!

De tweede groep, die van de 'echte verrassingen', bestaat uit de volgende werken: eerst verscheen *Het dagboek van het witte bloedlichaampje* (z.p. 1981), dat later opgenomen werd in *Negen jeugdverhalen* (z.p. 1981), vervolgens verscheen *Blauwbaard en reus* (z.p. 1982) en als laatste *Zes verhalen*.

Zes verhalen: de vorm

Ik betwijfel of ik deze verhalen de naam 'verhalen' gegeven zou hebben. Geen enkel verhaal bezit een verhaaldraad: een inhoud – voor zover aanwezig – is nauwelijks na te vertellen en de lengte varieert tussen de een en twee bladzijden. Het zijn sfeertekeningen, schetsen, aanzetten tot

iets anders. Deze kryptiese omschrijving, ‘aanzetten tot iets anders’, gebruik ik met opzet. Volgens mij zijn deze verhalen namelijk geen schetsen voor zes novellen, maar schetsen voor zes gedichten, en hierin verschillen ze van de overige, tot nu toe ongepubliceerd gebleven verhalen. Dat waren namelijk èchte verhalen. Ik vermoed dat Vestdijk, aan de wieg van zijn schrijversloopbaan staande, niet wist te kiezen welke vorm hij zou gaan hanteren bij het uiten van zijn emoties. Verhelderend in dit opzicht zijn de opmerkingen die Vestdijk hieraan wijdt in zijn gesprekken met Theun de Vries.¹

Vestdijk: Globaal gesproken is het bij mij zo gegaan dat ik echt begonnen ben als dichter, en pas daarna goed ben losgekomen als auteur van proza, in casu romans. . .

De Vries: Je jeugdjaren staan dus helemaal in het teken van de dichtkunst?

Vestdijk: Ik heb ook wel eens proza gemaakt, maar dan wel erg dichtertelijk proza. . .

Ik weet natuurlijk niet of Vestdijk hier ook refereerde aan de zes verhalen waarover dit artikel handelt, maar de term die hij gebruikt past er wonderwel bij: dichtertelijk proza. De onderwerpen van deze zes verhalen zijn zò bij uitstek poëties, dat het me niet zou verbazen wanneer hij ze ook had gebruikt in een gedicht. Het schijnt dat Tom van Deel werkt aan een uitgave van ongepubliceerde poëzie van Vestdijk en ik ben zeer benieuwd of zijn bevindingen mijn vermoeden zullen bevestigen.

Zes verhalen: de inhoud

Het eerste verhaal heet *De pleegzuster* en het is anderhalve bladzijde lang. Het is een beschrijving van de gewaarwordingen van een ik die nadenkt over het gezicht van een vrouw: de pleegzuster. De ik wilde haar aanspreken omdat zij voor hem verbeeldde “. . . iets dat we nodig hebben en toch moeilijk bereiken. . .”. Hij doet het niet, want, zoals hij zelf zegt “. . . zag ik tegen het strenge, fijn- en langgerekte doel op, dat jaren voor me lag, en de buitensporige wegen, die me erheen zouden leiden?”.

Het tweede verhaal is getiteld *Jazzband* en het is twee bladzijden lang. De ik luistert naar de muziek van een jazzband, bekende muziek, niets nieuws onder de zon, tot plotseling een saxofoon begint te spelen. Dit instrument, dit “. . . blinkende, gehoornde, getepelde dier. . .” maakt heftige emoties los, die met een overdaad aan impressionistische beeldingskracht worden geschetst: “Vijf maal zo groot als alles te zamen

wat hier geluid kan maken; een trots en een bronst – afkeer en verlangen – en een trilling steeds verder, tot waar geen echo's meer terugkomen. . .”.

Het derde verhaal heet *De toren* en de lengte bedraagt bijna twee bladzijden. Het is een raadselachtige geschiedenis van twee mannen op een kasteeltoren. De avond valt, er is sprake van een transactie, ze dalen de toren af en de een besluit de ander te doden. Zonder verdere informatie is dit verhaal niet te duiden.

Het vierde verhaal draagt de titel *Robinson* en het is iets meer dan twee bladzijden lang. De hoofdpersoon, Robinson Crusoe, leeft al jaren in eenzaamheid op zijn eiland en hij is al zo vereenzaamd dat hij zijn eiland niet eens meer verlaten wil. Zijn bestaan is helemaal opgebouwd uit visioenen en dromen en sinds zijn hond is gestorven is Robinson Crusoe's enige gezelschap de kapitein van het schip dat hem op het eiland bracht. Een vreemd gezelschap echter, want Robinson Crusoe ontdekte de kapitein “. . . in een van de grillig gevormde stenen bij het strand. . .”.²

De lengte van het vijfde verhaal, *De donkere helft*, bedraagt iets meer dan een bladzijde. Weer in zeer beeldende taal maakt de ik van dit verhaal hier melding van zijn spijt wanneer de maan, eerst in zijn laatste kwartier gekomen, vervolgens verdwijnt, “. . . en eindelijk oplost in het goud, dat naar het zenit stijgt. –”. Opnieuw een gegeven dat volgens mij beter tot zijn recht zou zijn gekomen in een gedicht.

Het laatste verhaal heeft als dubbelzinnige titel *De gezichten van Matthias Grünewald*, met als aantekening onder aan de bladzijde dat het hier de 'Kruisiging', *Isenheimer altaar* betreft. Het is ruim een bladzijde lang. Zoals de titel al aangeeft beschrijft Vestdijk hier de gelaatsuitdrukkingen van de afgebeelde personen op dit schilderij, op bijkans dezelfde wijze als hij dit zo vaak in zijn latere werk zal doen.³ Tegen het eind van het verhaal komt er iemand om de hoek kijken die we in Vestdijks latere werk vaker zullen ontmoeten: de witte vrouw. Kees Fens noemde haar al⁴ en Vestdijk zal later een kleine cyclus aan haar wijden: *De witte vrouw*.⁵

Zes verhalen: de datering

In de roman *De laatste kans* ('s-Gravenhage/Rotterdam 1960) stuitte ik op blz. 79-80 op een passage die het wellicht mogelijk maakt de bundel *Zes verhalen* nauwkeurig te dateren. Ter illustratie een tweetal citaten:

“Na een week van duister dromen beviel de zuster met de rupslippen van een zestal schetsen min of meer in Maltestijl. . .”.

“. . . hemzelf leek dit poëtisch proza het beste dat hij tot dusverre had gewrocht; en in elk geval waren het duidelijk pneumatische uitingen: vervoerd, uitzinnig, ongebreideld fantastisch, en met een liefde voor het tekenend detail, waaronder, in de eerste schets, vooral de moeder van het werkstuk te lijden kreeg, wier bekoorlijkheden hier geglorificeerd werden in de termen van symbolistische gruwelijkheden rondom de eeuwwisseling. In het tweede stuk werd een moord gepleegd op een middeleeuwse toren, het derde beschreef bruine honden voor open ramen, die eigenlijk radiotoestellen waren. Dan weer iets over de verpleegster, in de heerlijkste rottens te gronde gaand; ook Maria Moreel dook nog even op; een beschrijving van de Kruisiging volgde, de verpleegster was hier Maria Magdalena, overdekt met zweren. . .”.

Het moge duidelijk zijn: Vestdijk refereert hier aan *Zes verhalen*. Wat echter tevens duidelijk is, is dat er iets niet klopt: aan de ene kant noemt Vestdijk verhalen die echter niet in *Zes verhalen* staan, terwijl aan de andere kant enkele verhalen uit *Zes verhalen* niet door Vestdijk genoemd worden. Toch ben ik ervan overtuigd dat Vestdijk in *De laatste kans* spreekt over de verhalen uit *Zes verhalen*. Er zijn namelijk zo veel overeenkomsten tussen de tekst uit *De laatste kans* en de tekst uit *Zes verhalen* aan te wijzen, dat het nauwelijks aannemelijk is om te denken dat Vestdijk hier niet aan *Zes verhalen* refereert. Er is de overeenkomst van de verpleegster tegenover de pleegzuster, de overeenkomst van het beeld van de rupslippen, die van de moord op de middeleeuwse toren, die van de Kruisiging, en als laatste dan nog het feit dat Vestdijk zelf spreekt over “. . . een zestal schetsen. . .”, wat er ook de verklaring van zou kunnen zijn dat Vestdijk verhalen noemt die niet in *Zes verhalen* staan. De term “. . . een zestal. . .” kan immers ook meer dan zes betekenen? Al met al heb ik de indruk gekregen dat Vestdijk de verhalen niet onder ogen had toen hij *De laatste kans* schreef. Deze indruk wordt bevestigd door het feit dat toen Vestdijk werkte aan *De vrije vogel en zijn kooien* ('s-Gravenhage 1958) hij op blz. 206-207 de verhalen uit de bundel *Negen jeugdverhalen* wèl korrek beschreef.⁶

Zonder nauwkeurige bestudering van de handschriften is het natuurlijk moeilijk om iets definitiefs te zeggen, maar het lijkt erop alsof de datering die mw. Vestdijk ons via het colofon van *Zes verhalen* aan de hand doet, “. . . vermoedelijk geschreven in de periode 1917-25 . . .”, niet de juiste is. Met de informatie uit *De laatste kans* is het waarschijnlijk geworden dat *Zes verhalen* tot stand gekomen is in de tweede helft van

maart 1926. Tot deze datering kom ik als volgt: op 13 oktober 1925 behaalt Vestdijk zijn doctoraal examen (*Vestdijk in kaart*, Den Haag 1967, blz. 68), vervolgens wordt hij co-assistent, “. . . Kees drie maanden, Kuiper twee maanden. . .” (*De laatste kans*, blz. 47) en ”Na Kuiper had hij huiden, een co-schap van niets, drie weken maar”. (*De laatste kans*, blz. 51), en tijdens dit co-schap ‘huiden’ worden de zes verhalen in kwestie geschreven. Tellen we deze vijf maanden en drie weken op bij 13 oktober 1925, dan komen we uit op eind maart 1926. Dit wordt bevestigd door “Het was een koude maand maart”, de openingszin van de alinea die volgt op die waarin Vestdijk melding maakt van *Zes verhalen* (*De laatste kans*, blz. 80). Ondanks het verrassende van deze nauwkeurige datering, ben ik nog niet helemaal overtuigd. Allereerst is er het feit dat Vestdijk de inhoud van *Zes verhalen* niet korrekkt weergeeft (en om Vestdijk bij voorbaat, zonder verder onderzoek, van inkorrektheid te beschuldigen is iets dat ik niet graag doe, gezien zijn bekende nauwgezetheid in het dokumenteren). Het tweede voorbehoud dat ik maak is, dat ik stilzwijgend heb aangenomen dat ik hier Simon Vestdijk met Anton Wachter mag identificeren. Maar of dit juist is. . .? Verder onderzoek zal deze problematiek moeten oplossen.

Résumé

Opvallend aan *Zes verhalen* is dat Vestdijk speelde, c.q. worstelde met de vorm waarin hij zijn uitingen wilde gieten en opvallend is ook dat in aanleg de latere Vestdijk, zoals wij die kennen, al aanwezig is. Schilderkunst, muziek, de maan en de witte vrouw: alles is al in de kiem aanwezig.

Wat mij echter het meest van al frappeerde was wat ik misschien wel de eerste vermelding wil noemen van wat later als een van Vestdijks centrale thema's zal worden gezien: *Het Ideaal*; “. . . iets dat we nodig hebben en toch moeilijk bereiken. . .”. Opvallend is de overeenkomst van deze zinsnede met de befaamde slotzin van *Terug tot Ina Damman*. De formulering uit *Zes verhalen* is echter veel meer onbeholpen. Maar op deze manier moeten misschien wel deze verhalen worden gekarakteriseerd: onbeholpen jeugdprobeersels. Interessant zijn ze echter wel, omdat ze ons kunnen helpen bij de beantwoording van de vraag die Max Nord al eerder stelde: Hoe werd Vestdijk Vestdijk? ⁷

Noten:

1. Theun de Vries: *Hernomen konfrontatie met S. Vestdijk*, Amsterdam 1968, blz. 59.
2. Ik vind het opmerkelijk dat Vestdijk, afgezien van deze schets, nooit enig scheppend proza of poëzie aan de figuur Robinson Crusoe heeft gewijd. Gezien zijn opvattingen, neergelegd in het essay *Eenige proeffes zout water* uit *De poolsche ruiter*, Bussum 1946, zie vooral blz. 34 en 35, zou ik dat wel verwacht hebben. De figuur Robinson Crusoe, en zeker diens leefomgeving, zijn bij uitstek Vestdijkiïans. In figuurlijke, psychiese zin zijn veel van Vestdijks hoofdfiguren natuurlijk wel als Robinson Crusoe's te karakteriseren. In de inleiding van het essay *Illustraties van romans*, in *Essays in duodecimo*, Amsterdam 1952, blz. 90-91 noemt Vestdijk Robinson Crusoe nòg eens. Dit alles heeft mij wel nieuwsgierig gemaakt naar het Robinson Crusoe-verhaal waarover J. Visser spreekt (Vestdijkkroniek, september 1979, nr. 25, blz. 47).
3. Hetzelfde werk van Grünwald dat Vestdijk hier beschrijft, zal hij later opnieuw beschrijven in het essay *Het visioen in de beeldende kunst*. Zie hiervoor *Essays in duodecimo*, blz. 29-37.
4. Kees Fens: *De dood, de duivel en de vrouw*, De Volkskrant 26 mei 1981.
5. S. Vestdijk: *Vrouwendienst*, Rotterdam 1934.
6. W.S. Huberts: *De zelfmoord van het witte bloedlichaampje*, Vestdijkkroniek, maart 1982, blz. 48.
7. Max Nord: *Licht op de vraag hoe Vestdijk Vestdijk werd*, Het Parool 19 januari 1983.